

بررسی رابطه شوکت الملک دوم با مستخدمان بلژیکی در ایران طی سال‌های ۱۳۳۲-۱۳۳۰ قمری

علی نجف زاده^۱

چکیده

محمد ابراهیم شوکت‌الملک دوم پس از تثبیت قدرت، کمتر مایل به نفوذ عوامل حکومت مرکزی در حوزه قدرت خود بود و مأموران مالیه‌ای که زیر نظر مستخدمان بلژیکی خزانه‌داری، وزارت مالیه و گمرکات بودند را مخل حکومت‌داری خود می‌پنداشت. به همین جهت میرزا ابراهیم خان رئیس اداره مالیه بیرجند چند ماه پس از ورود به بیرجند کشته شد و همین امر واکنش مستخدمان بلژیکی در مشهد و تهران را برانگیخت. مسیو للو و مسیو مرنارد بلژیکی و بارون چرکاسف کنسول روسیه در بیرجند که شوکت‌الملک دوم را دخیل در این ماجرا می‌دانستند تصمیم به تنبیه عوامل قتل و عزل شوکت‌الملک دوم گرفتند. در مقابل انگلیسی‌ها به همراه برخی عوامل داخلی نظیر ممتحن السلطنه و سردار اسعد بختیاری به حمایت از شوکت‌الملک دوم پرداختند. کشمکش لفظی و مکاتبات از بیرجند شروع و به مشهد و تهران کشیده شد و تا آستانه عزل شوکت‌الملک دوم پیش رفت، اما نه تنها بلژیکی‌ها موفق به این کار نشدند بلکه با این که شوکت‌الملک در ارتباط با مسائلی از جمله همین مورد به تهران فراخوانده شد پس از بازگشت حکومت سیستان را هم بدست آورد. در این مقاله به رابطه شوکت الملک با مستخدمان بلژیکی و عوامل مؤثر بر آن طی سال‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۳۲ ق. پرداخته می‌شود.

واژگان کلیدی: شوکت‌الملک دوم، مستخدمان بلژیکی، قاینات.

پژشگاه مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ - عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه بیرجند. najafsast@yahoo.com

حکومت قاینات در دو دهه‌ی آخر دوره قاجار با چالش‌های متعددی مواجه شد. اختلافات خانوادگی اعضای خاندان علم با یکدیگر، مخالفت با مأموران حکومت مرکزی نظیر اداره کارگزاری خارجی و اداره مالیه، موضع‌گیری در قبال انقلاب مشروطه و سیاست‌های حکام در قبال روس و انگلیس، بارها حکام قاینات را از قدرت انداخت. یکی از این چالش‌ها رابطه شوکت الملک دوم با مستخدمان بلژیکی بود. پس از اولتیماتوم روسیه، مورگان شوستر^۱ آمریکایی از ایران رفت و مسیو مرنارد^۲ مهمترین مستخدم بلژیکی پس از مسیو نوز^۳، با کمک سفارت روسیه در تهران موفق به کسب مقام شوستر گردید (سپهر، ۱۳۳۶: ۱۵۴). مرنارد خزانه‌دار ایران شد، اما روزنامه‌نگاران انگلیسی مرنارد را نماینده روس‌ها می‌دانستند و سرچشمه روسوفیل بودن مرنارد حمایت سفارت روس از او بود. انتصاب او منافع انگلستان را در ایران به نفع روسیه در خطر قرار می‌داد (دستره، ۱۳۶۳: ۲۱۸). به همین علت چالش جدیدی در فعالیت مستخدمان بلژیکی در برخی مناطق ایران به وجود آمد. مرنارد با استخدام تعدادی بلژیکی برای وزارت مالیه و گمرک، دست به اصلاحات مالی زد و برنامه اصلی او، اصلاح و اجرای طرح مالیات در سراسر کشور بود که مهمترین منبع درآمد دولت به شمار می‌رفت. مرنارد تصمیم گرفت مالیات را موقتاً طبق کتابچه‌های مستوفیان وصول نماید و فقط به جای مستوفیان قدیم که تحت امر حاکمان بودند وصول مالیات به مأمورین دولتی محول شود و بدین وسیله از اخاذی مستوفیان بر حسب سلسله مراتب خود از مالیات دهنده تا خزانه کاست (همان: ۲۱۷). اجرای این طرح نیازمند بکارگیری مستخدمان بلژیکی جدید در رأس امور ایالت‌ها و استفاده از نیروهای غیرمحلّی و غیروابسته به حکام متنفذ بود.

قاینات و سیستان یکی از مهمترین ایالت‌هایی بود که حکومت محلی قدرتمند خاندان علم و نفوذ سیاسی انگلیسی‌ها، هر دو در آن در حال پیوند خوردن بود. بنابراین آنها درصد کارشکنی در اجرای سیاست‌های مالی مستخدمان بلژیکی برآمدند.

^۱ . Morgan Shoster.

^۲ . Joseph Mornard.

ژرف مرنارد به تاریخ ۱۸ دسامبر ۱۸۶۴م. در گتته شیر (برابانت) بلژیک تولد یافت و پس از تحصیلات داخل اداره گمرک بلژیک شد. در ماه ژانویه ۱۹۰۰م. از طرف دولت ایران استخدام گردید. روز بیستم فوریه ۱۹۰۰م. وارد انزلی شده و روز ۲۱ مارس به سمت ریاست گمرکات مازندران و استرآباد به طرف مشهدسر عزیمت نمود. در فوریه ۱۹۰۱م. که مسیو نوز به مرخصی رفت، مرنارد به طهران احضار و به ریاست دائره در اداره مرکزی تعیین شد. سپس تقاضا کرد تأسیس دوائر جدید در بعضی ولایات به او سپرده شود. در اوت ۱۹۰۱م. مأمور تنظیم گمرکات قسمت شمالی آذربایجان یعنی اردبیل و مغان گردید و در نوامبر ۱۹۰۴م. در رأس دوائر گمرک و پست و صندوق شاهنشاهی تبریز، در سپتامبر ۱۹۰۶م. تفتیش کل گمرکات و پست و صندوق مدیری کل گمرکات به وی تفویض شد چندی بعد که روسیه در دسامبر ۱۹۱۱م. به ایران اولتیماتوم داد و تقاضای تغییر شوستر آمریکائی از خزانه‌دار کل ایران نمود، مرنارد به موجب دستخط ناصرالملک نایب السلطنه در ماه ژوئن ۱۹۱۲م. به خزانه‌داری کل ایران منصوب شد (سپهر، ۱۳۳۶: ۱۵۴).

^۳ . Nause.

۱- علل مخالفت شوکت‌الملک دوم با مأموران اداره مالیه و میرزا ابراهیم خان رئیس اداره مالیه بیرجند چه بود؟

۲- علل موضع‌گیری مسیو للو و مسیو مرنارد مستخدمان بلژیکی مالیه در مورد قتل میرزا ابراهیم خان و متهم کردن شوکت‌الملک دوم، چه بود؟

۳- بارون چرکاسف نایب کنسول روسیه در بیرجند چه نقشی در حمایت از بلژیکی‌ها داشت؟

۴- شوکت‌الملک دوم در مقابل اتهامات بلژیکی‌ها درباره قتل میرزا ابراهیم خان چه دفاعیاتی داشت؟

۵- میرزا احمد مدیر، ممتحن السلطنه و سردار اسعد بختیاری چه نقشی در حمایت از شوکت‌الملک دوم در مقابل اتهامات بلژیکی‌ها داشتند؟

۶- کشمکش بلژیکی‌ها با شوکت‌الملک دوم چه تأثیر بر رابطه او با انگلیسی‌ها و تداوم حکومتش داشت؟

کشته شدن میرزا ابراهیم خان رئیس اداره مالیه بیرجند و شروع کشمکش‌ها

برای اجرای سیاست جدید مالی میرزا ابراهیم خان، جوانی تهرانی، به همراه ۱۵ نیرو در سال ۱۳۳۰ ق. به عنوان امین مالیه قاینات، وارد حوزه سنتی خاندان علم شد. میرزا ابراهیم جوانی معقول، نجیب و محبوب معرفی شده که ابتدا به عنوان مفتش اداره تحدید وارد بیرجند و سپس رئیس اداره مالیات مستقیم و غیرمستقیم قاینات گردید.

مسیو للو^۱ رئیس مالیه و گمرکات خراسان پس از استقرار در مشهد در اعلانی به عموم اهالی خراسان و مالیات‌پردازان اعلام کرد اداره مالیه در تمام ولایات خراسان براساس حکم اولیای دولت امین مالیه تعیین نموده که مالیات دولت را امنای مالیه، مباشران و مأمورینی که از طرف امنای مالیه دارای حکم رسمی باشند به موجب قبض رسمی اداره، مالیات دریافت کنند (آستان قدس رضوی، سند شماره ۴۴۴۱). هم چنین در بخشنامه دیگری تأکید شد امنای مالیه و رؤسای تحدید به هیچ وجه حق ندارند از وجوه عایدات دولت به اجزاء دولت بابت مواجب مساعده بدهند (همان، سند شماره ۴۲۶۴/۴).

شوکت‌الملک دوم نامه‌ای به شماره ۱۱۶ و تاریخ ۱۴ ثور (اردیبهشت) ۱۲۹۱ / ۱۶ جمادی الاولی ۱۳۳۰ ق. به میرزا ابراهیم نوشته است. میرزا ابراهیم در جواب او گفته است تا دستورالعمل از جناب مسیو للو

^۱ Mr. Leleux

للو در ۱۹۰۳/۱۰/۳۰ قرارداد بست و از ۱۹۰۷/۲/۱۵ رئیس لایتی گمرک آستارا و از ۱۹۰۷/۱۲/۱۰ بازرس کل جنوب و لرستان شد. از ژوئیه ۱۹۱۳ م. رئیس ولایتی گمرک و مالیات و رسومات مشهد شد و از ۱۹۱۴ م. رئیس کل خزانه داری شد. عصر جدید در ۲۳ جمادی الثانی ۱۳۳۳ ق. که مسیو للو به خزانه‌داری رسید نوشت او سابقاً در خراسان بوده و رفتار او در خراسان بطوری که می‌شنویم معتدلانه بوده و در جلب رضایت ایرانیان مهارتی تام داشته است. مستشارالدوله نیز مسیو للو را در زمان جنگ جهانی اول، مأموری لایق و درستکار معرفی کرده است (دستره، ۱۳۶۳ : ۳۰۵؛ عصر جدید، سال اول، شماره ۳۲؛ سپهر، ۱۳۳۶ : ۲۲۸).

نرسد بنده هیچ نوع دخالتی نخواهم کرد و برای قسط مالیات سرکله نوشته مقرر فرمائید تا رأس مدت جمع‌آوری شده و به بانک تحویل و قبض دریافت کنند و مصباح دیوان صورت جزو جمع را بفرستند تا وصول دستورالعمل مطالعه شود و صورتی از عمال هر نقطه ابواب جمع‌شان را خواسته تا او را از اطلاعات ولایتی خودشان مطلع نماید (همان، سند شماره ۴۰۰۳/۱). شوکت‌الملک دوم ضمن بیان مشکلات جمع‌آوری مالیات و ارسال فهرست عمال مناطق مختلف قاینات، دستورالعمل جمع و خرج مالیات را نیز از مصباح دیوان خواست تا به میرزا ابراهیم‌خان تحویل دهد (نجف زاده، ۱۳۸۹: ۱۴۹). این بخشنامه‌های جدید و مأمورانی که اندک اندک جای مستوفی‌های قدیم را می‌گرفتند دست حکومت محلی را از منابع مالی کوتاه و وابسته به حکومت مرکزی می‌کرد. از این رو مخالفت‌های پنهان و آشکار حکومت با مأموران مالیه آغاز شد و میرزا ابراهیم‌خان امین مالیه کمی پس از استقرار در بیرجند طی کشمکش با نیروهای پلیس کشته شد (نجف زاده، ۱۳۸۵: ۱۰۴). این قتل به رویاروی‌های مستقیم حکومت محلی با مستخدمان بلژیکی و رقابت روس و انگلیس در منطقه تبدیل شد. هوسن^۱ کنسول انگلیس در بیرجند پس از کشته شدن میرزا ابراهیم‌خان در بیرجند طی تلگرافی به مسیو لئو پیشکار مالیه خراسان اطلاع داد که رئیس مالیه بیرجند در حالی که در کوچه عبور می‌کرده، توسط مأموران پلیس حکومت محلی به قتل رسیده است.

کشمکش مسیو لئو و شوکت‌الملک دوم

مسیو لئو اولین مستخدم بلژیکی بود که پس از مرگ میرزا ابراهیم‌خان، شوکت‌الملک دوم حاکم قاینات را مورد حمله قرار داد. لئو در زمان خزانه‌داری مرنارد به عنوان رئیس گمرکات خراسان در مشهد اقامت داشت و مانند سایر رؤسای گمرک با داشتن ریاست گمرک به ریاست مالیه خراسان نیز منصوب گشت و قریب دو سال متصدی این دو کار (سپهر، ۱۳۳۶: ۳۳۰) و رئیس ولایتی گمرک، مالیات و رسومات مشهد بود (دستره، ۱۳۶۳: ۲۱۸). او اسناد رسمی را با عنوان «رئیس ایالتی گمرکات و مالیات مستقیم و غیرمستقیم کل خراسان و سیستان» امضا می‌کرد. لئو در مشهد خدمات فرهنگی قابل توجهی انجام داده بود. ضمن جلب رضایت تجار و اهالی بعد از بازدید از مدارس ملی به فکر به تاسیس کتابخانه و قرائت‌خانه گمرک افتاده بود (نوبهار، سال اول، شماره ۳۷: ۳). او نقش مهمی در شکل‌گیری بلدیه مشهد داشت. شعبه‌ای به نام تنظیف و روشنائی به تصدی مرحوم عبدالرحیم کاشف‌الملک تشکیل و هسته اولیه بلدیه مشهد را تشکیل داده بود (خراسان، سال بیست و هفتم، شماره ۷۸۰۱: ۲). در سال ۱۲۸۸ش. برای تشویق اعضاء و کارکنان اداره گمرک و مالیه و سرگرمی آنان

^۱ -Wiliam Richard Howson

ویلیام ریچارد هوسن نایب کنسول بیرجند از بیست و یکم دسامبر ۱۹۰۹م. تا نوامبر ۱۹۱۳م. نایب کنسولگری بندرعباس از چهاردهم مارس ۱۹۱۵م. نایب کنسول بندرعباس از بیست و ششم مارس ۱۹۱۷م. تا دهم اکتبر ۱۹۱۸م. وی در ۱۹۱۸م. یا اوایل ۱۹۱۹م. در بندرعباس و شاید سیستان درگذشت (رایینو، ۱۳۶۳: ۱۲۶).

کلوپ و کتابخانه گمرک را تاسیس کرد. در سال ۱۲۹۰ ش. نیز باغ ملی را که سابقاً جزو باغ ایالتی بود، آلاچیق ساخت و اطراف آن را گلکاری و درختکاری کرد (مدرس رضوی و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۷۵ و ۱۷۸).

دو سه روز از کشته شدن میرزا ابراهیم خان نگذشته بود که مسیو لولو بخشنامه‌ای منتشر کرد (آستان قدس رضوی، سند شماره ۷۰۴۲۰/۳) و در آن بطور مستقیم شوکت‌الملک دوم را مورد انتقاد قرار داد و اعلام نمود پلیس‌های شوکت‌الملک دوم در وسط روز، میرزا ابراهیم خان را در کوچه به قتل رساندند. لولو نوشت در «نهایت بی‌غیرتی وی را به طوری ضربت زده‌اند که مقتول شد. هرکس خواهد گفت که این عمل فتح جسورانه را که از احتساب‌ها (پلیس‌ها) و مواجب‌خور او هستند صادره شده عمل وحشیانه و زوری است و این اشخاص را نباید از نوع انسان تصور کرد». وی اعلام کرد به جهت اظهار تأسف از این حرکت وحشیانه به اجزای تحت حکم خود اجازه داده برای خون ابراهیم خان یک روز دفتر کار خود را تعطیل نمایند (همان، سند شماره ۸۶۲۴/۲).

بخشنامه مسیو لولو باعث واکنش و موضع‌گیری شوکت‌الملک دوم شد. او در ۱۲ اسد (مرداد) ۱۲۹۱ ش. تلگرافی خطاب به نیرالدوله^۱ والی خراسان و وزارت داخله ارسال و اعلام نمود مسیو لولو در تلگراف ۶۵۵۵، وی را متهم کرده است. در صورتی که اولیای دولت او را مجبور به اثبات ادعایش نکنند وی مجبور است بعد از خدمات پانصد ساله از نوکری و تبعیت دولت چشم‌پوشد و به هر طریق ممکن این توهین و هتک شرف خانواده‌ای که پانصد سال در راه خدمات دولتی کوشیده و اغلب اعضایش در این راه مقتول شده‌اند، رفع نماید. شوکت‌الملک دوم در مقابل مسیو لولو را متهم کرد و نوشت معلوم نیست از شراب‌فروشی گذشته یا از مهمانخانه یا مغازه دست کشیده و اجیر دولت شده و آبروی چند صد ساله را برده و هیچکس نیست از او بپرسد شما از کجا دانسته‌اید که نوکر شخصی من دخیل بوده‌اند و این حرف راست یا دروغ است (همان، سند شماره ۷۰۴۲۰/۳).

لولو در مشهد مجلس ختمی برای میرزا ابراهیم‌خان برگزار کرد و در پایان مجلس بار دیگر علیه شوکت‌الملک دوم سخن گفت و او را متهم کرد (همان، سند شماره ۸۶۲۴/۶). لولو در ۱۴ اسد (مرداد) ۱۲۹۱ (هفت روز بعد از واقعه) طی تلگراف نمره ۲۰۴۶ به مسیو مرنارد، خزانه‌دار کل، ضمن ارسال این خبر تلاش‌های والی خراسان برای دستگیری مأموران پلیس (احتسابیه) را یادآور و وضع اسفناک بیرجند را به وی خاطر نشان کرد. وی نیز سلامت جان مأموران مالیه را ضمانت کرد. لولو تأکید کرد برای جلوگیری از این قبیل «حرکات‌های راهزنانه» که در وسط ظهر در شهر بیرجند و از طرف مأموران حکومت مرتکب شده‌اند، خواستار فوری‌ترین و شدیدترین اقدامات است.

^۱ - سلطان حسین میرزا نیرالدوله متولد ۱۸۴۶ م. پسر پرویز میرزا نیرالدوله و نوه فتحعلی شاه در کودکی از غلام بچه‌های اندرونی پیشخدمت حضور همایون بود. بعد مدتی حاکم نیشابور شد و در دو سفر ناصرالدین شاه به اروپا (۱۲۹۰ ق. وی را همراهی کرد. در سال ۱۳۰۵ ق. پس از مرگ به نیرالدوله ملقب گردید. در سال ۱۳۰۹ ق. حکومت سروایت را داشت و از سال ۱۳۱۸ ق. تا ۱۳۲۱ ق. حاکم خراسان بود و در سال ۱۳۲۳ ق. حاکم تهران و سپس مدتی حاکم اصفهان شد. از سال ۱۳۳۰ ق. حاکم خراسان شد (چرچیل، ۱۳۶۹: ۲۰۷؛ سلیمانی، ۱۳۷۹: ۲۰۷).

سخنان مسیو لولو در مراسم ختم میرزا ابراهیم خان از طریق پست در روز ۲۰ اسد (مرداد) ۱۲۹۱ ش. به شوکت‌الملک دوم رسید و بار دیگر وی را به واکنش واداشت. او همان روز در نامه‌ای به نیرالدوله والی خراسان نوشت خیلی اسباب تعجب است که «یک نفر اجنبی بی سر و پا با وجود والی خراسان در مشهد، بدون جهت و سند این قسم جسورانه نسبت به خانواده‌ای از اجزاء دولت در ملأعام جسارت نماید». شوکت‌الملک دوم تأکید کرد هرگاه حفظ شرف اجزاء جزء ایالتی از عهده والی خراسان خارج است دو کلمه تلگراف دستخط اعلام نماید تا خود وی درصدد انتقام برآید (همان، سند شماره ۸۶۲۴/۶). او در همان روز طی تلگرافی به وزارت داخله همین ادعاهایش را تکرار کرد و نوشت هرگاه دولت از عهده حفظ شرف یک خانواده محترم قدیمی بر نمی‌آید اجازه دهد تا خود انتقام بگیرد (همان، سند شماره ۸۶۲۴/۸).

نقش چرکاسف^۱ کنسول روسیه در بیرجند در کشمکش شوکت‌الملک و بلژیکی‌ها

یکی از عوامل مؤثر بر این کشمکش‌ها در قاینات، کنسولگری روسیه در بیرجند بود. شوکت‌الملک دوم گفته‌های مسیو لولو را با اظهارات بارون چرکاسف کنسول روسیه در بیرجند از یک سرچشمه می‌دانست. چرکاسف بیشتر در جهت حمایت از امیر علی اکبرخان حشمت‌الملک دوم (حسام الدوله دوم) در مقابل شوکت‌الملک دوم فعالیت می‌کرد و در راستای سیاست حمایت از بلژیکی‌ها در این ماجرا به طرفداری از ماموران مالیه پرداخت. چرکاسف در این قتل پیش از همه شوکت‌الملک دوم را متهم کرد و در همان روز اول واقعه چهار و نیم ساعت گذشته از شب طی نامه‌ای به شوکت‌الملک دوم سؤال و جواب‌هایی درباره این قضیه کرد (همان، سند شماره ۷۰۴۲۰/۱) و با بیان تسلیت مرگ میرزا ابراهیم خان، دستگیری قاتلین را قبل از فرار از حاکم خواست. شوکت‌الملک دوم این موضوع را طی تلگرافی در ۱۰ اسد (مرداد) ۱۲۹۱ ش. به وزارت داخله اطلاع داد (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، سند شماره ۲۴۰۰۳۰۳۴۷/۱۹) و سپس اظهارات مسیو لولو و چرکاسف را از یک سرچشمه دانست و در دفاعیه‌اش برای رفع اتهام از سوی مسیو لولو و کنسول روس با انتقاد نوشت: «برایم تعجب حاصل شد به خاطر پذیرفته شدن حرف‌های مستخدمین اروپائی هر چه که باشد و گوش ندادن به عرایض نوکر قدیم چند ساله ایرانی هرکه باشد. در این صورت خیلی باید به خدمت امیدوار و از خدمت خائف بود؟» (آستان قدس رضوی، سند شماره ۷۰۴۲۰/۳).

یکی از دفاعیات شوکت‌الملک دوم در برابر مسیو لولو این است که تا به حال جواب‌های لازم به احکام، به صورت تلگرافی وزارت داخله عرض شده و مقصود این است که هیچ کس نیست از مسیو لولو بپرسد که شما از

^۱ - Baron Cherkassof

بارون چرکاسف از جولای ۱۹۰۹ م. نایب کنسول روسیه در بیرجند بود و در ۱۱ شوال ۱۳۳۱ هـ.ق. (۱۹۱۳/۹/۱۶ م.) ماموریت اش تمام و به روسیه بازگشت.

کجا دانسته‌اید که نوکر شخصی من دخیل بوده و اکنون پیش من است و یا این حرف راست یا دروغ است. به علت اینکه دو سه روز از قضیه فوت مرحوم میرزا ابراهیم خان بیشتر نگذشته بود که این متحدالمال (بخشنامه) مسیو للو منتشر شد. اگر رئیس تلگرافخانه اینجا یک چنین گزارشی داده خوب است للو بگوید تا رفع اتهام از او شده گزارش دهند صدق قول خود را ثابت کند. اگر بگویم نایب کنسول دولت انگلیس که اجزاء مالیه آنجا متحصن شده بودند، چنین گزارشی داده‌اند گمان نمی‌کنم. برای اینکه ایشان روز بعد با من مذاکره کرد و از من خواست که جداً در این موضوع اقدام کنم. پس اگر این دو نفر گزارش تلگرافی نداده به خوبی آشکار شد که متحدالمال للو و کاغذ نایب کنسول روس به من هر دو از یک سرچشمه آب می‌خورد و حرف‌های مسیو للو در مجلس فاتحه که برای مرحوم میرزا ابراهیم خان در مشهد منعقد کرده بود نسبت به من هم راجع به همان است (همان، سند شماره ۷۰۴۲۰/۲).

شوکت‌الملک دوم در برابر اتهامات وارده از سوی مسیو للو و کنسول روسیه تأکید کرد نامه نگاری‌های متعدد با مرحوم ابراهیم‌خان داشته که سواد (رونوشت) آنها مبین دوستی آن دو است و بعد از مرگ دستورالعمل لازم برای احترام و مخارج کفن و دفن را داد و دوستی مخصوص آن دو و گذرانیدن ساعات شب و روز با هم داستانی است که در سر هر بازاری هست (همان، سند شماره ۷۰۴۲۰/۱). البته این ادعاهای شوکت‌الملک دوم در حالی بیان می‌شد که کارگزاران و نمایندگان شوکت‌الملک دوم نظیر میرزا احمد مدیر در تهران برای دفاع از او به تخریب شخصیت میرزا ابراهیم خان رئیس مقتول مالیه قاینات پرداخته بودند (همان، سند شماره ۷۰۹۱۱/۱۲).

واکنش‌های مسیو مرنارد خزانه دار کل

مسیو مرنارد یکی دیگر از مستخدمان بلژیکی بود که برای قضیه قتل میرزا ابراهیم خان، موقعیت شوکت‌الملک دوم را به چالش کشاند. مسیو مرنارد خزانه‌دار کل ایران، تلگراف مسیو للو را به وزارت داخله و مالیه فرستاد و یادآور شد طی حکمی تلگرافی به والی خراسان تأکید شود قاتل و ضارب به مجازات برسد و تقاضا کرد حاکم و مأموران پلیس بیرجند را بلافاصله دستگیر و حبس نموده به شدت مجازات نمایند تا باعث عبرت سایر اشرار شود. مرنارد تأکید کرد اگر این جنایت که از طرف مأموران دولت در روز روشن مرتکب شده بی‌کیفر بماند اوضاع بیرجند بی‌نهایت وخیم خواهد شد (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، سند شماره ۲۴۰۰۳۰۳۴۷/۲۰). ترس مستخدمان بلژیکی بیشتر از این بود که با چنین مقاومت‌های محلی، یکپارچه‌سازی سیستم مالی و استقرار عوامل وزارت مالیه به تدریج در دیگر مناطق نیز با مشکل مواجه گردد.

هوسن نایب کنسول انگلیس در بیرجند که از طرفداران شوکت‌الملک دوم بود، در مقابل واکنش مستخدمان بلژیکی به شوکت‌الملک دوم اطلاع داد مسیو مرنارد چند مطلب را مستمسک قرار داده است: اول

اینکه کارگزاران شوکت‌الملک دوم در قتل میرزا ابراهیم دخیل و با پلیس شراکت داشتند به همین جهت نزاع با اطلاع او بوده است و اینکه چون مسبوق بوده آن روز شوکت‌الملک دوم از بیرجند خارج شده است (آستان قدس رضوی، سند شماره ۷۰۴۲۰/۲). شوکت‌الملک دوم نیز در دفاعیه خود آورده است اگر این حرف حقیقت دارد دیگر جای شبهه نیست تقصیر و تحریک من ثابت شده است ولی براساس نوشته‌هایی که از تمام علماء اعلام، مامورین دولتی و تجار شده و سواد (رونوشت) تمام آن را فرستادم گویا این حرف بی‌حقیقت باشد مگر اینکه این اطلاع را گروه جنیان به مسیو لولو رسانیده زیرا در این مدت چاپار از قاینات به مشهد نرسیده است (همان، سند شماره ۷۰۴۲۰/۳).

مرنارد در ۱۵ سنبله (شهریور) ۱۲۹۱ ش. خطاب به معاون‌الدوله^۱ وزیر مالیه خاطر نشان کرد اگر اولیای دولت در مسأله قتل پیشکار مالیه بیرجند بیش از این از بذل توجه مضایقه کنند این حادثه عاقبت بسیار وخیمی خواهد داشت. او شخص حاکم قاینات را سردمدار مقصرین قلمداد و تأکید کرد با تحقیق به نتیجه رسیده که در واقعه قتل میرزا ابراهیم خان چند نفر از نوکرهای شخص حاکم قاینات لباس پلیس داشته‌اند. مرنارد مجازات‌های جدیدی برای شوکت‌الملک دوم در نظر گرفت و موضوع تغییر حکومت را مطرح نمود و از معاون‌الدوله تقاضا کرد احکامی اکید صادر کند تا قاتلین را دستگیر و یا چند نفری که فرار کرده‌اند فوری دستگیر و روانه مشهد کنند. او اظهار داشت اگر برای مجازات قاتل پیشکار مالیه بیرجند ۲۰۰ هزار تومان لازم باشد دولت باید این مخارج را متحمل شود و آنها را بدون تأخیر به قصاص برساند، زیرا نتایج عدم مجازات بیش از این برای دولت زیان‌آور خواهد بود. مرنارد به اولیای دولت خاطر نشان ساخت اگر قاتلین پیشکار مالیه مجازات نشوند احتمال دارد که تمام مأموران مالیه خراسان از ترس جان خود دست از خدمت کشیده و انفصال این مأموران اوضاع سیاسی خراسان را بیش از پیش بدتر خواهد کرد (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، سند شماره ۳۴۷/۳۱-۳۴۰۰۳۰).

مرنارد خزانه‌دار کل، از مهمترین پیگیری کنندگان محاکمه قاتلین پیشکار مالیه قاینات بود. وزارت مالیه در ۲۷ رمضان ۱۳۳۰ ق. / ۱۷ سنبله (شهریور) ۱۲۹۱ ش. به خزانه‌داری کل نوشت موضوع از طریق وزارت داخله پی‌گیری می‌شود. خزانه‌دار کل نیز در ۲۵ سنبله (شهریور) ۱۲۹۱ ش. در جواب وزارت مالیه نوشت: اگر ما منتظر شویم که وزارت داخله درباره مجازات قاتل پیشکار مالیه بیرجند اقدام نماید این «قتله» هیچ وقت مجازات نخواهد شد. بر همه کس واضح است که مجازات مدت مدیدی است انجام نشده و نمی‌دانیم به چه ملاحظه در وزارت داخله موقوف شده خود مقصرین هم این مسأله را به خوبی می‌دانند (همانجا). خزانه‌داری همچنین معتقد بود باید مرتکبین بطور سالم در مشهد به والی خراسان تحویل داده شوند تا در آنجا محاکمه گردند. خزانه‌دار در

^۱ - محمد ابراهیم خان معاون‌الدوله متولد ۱۸۵۵ م. منصوب به خاندان غفاری، در تاریخ ۱۸۹۴ م. کارگزار وزارت امور خارجه در تبریز، بعد سرکنسول ایران در قفقاز و سپس به استخدام بانک شاهنشاهی ایران درآمد. اندکی بعد وزیر پلیس، وزارت تجارت و وزیر مختار ایران در کشورهای بالکان شد (چرچیل، ۱۳۶۹: ۱۷۱).

۸ میزان (مهر) ۱۲۹۱ ش. نیز به وزارت داخله نوشت رئیس کل مالیه خراسان تلگرافی اطلاع داده قاتل پیشکار مالیه بیرجند را بدون اینکه به اداره مالیه خراسان اطلاع بدهند به عدلیه بیرجند جلب کرده‌اند در صورتی که این «قتله» برای اینکه حکم قضایی صادر شود بایستی در عدلیه مشهد محاکمه شوند. مرنارد از وزارت مالیه خواست از وزارت داخله جداً بخواهد که مأمورین خود را در تحریک مقابل قتل یک مأمور دولت مطلع نمایند، زیرا این گونه رفتار ناشایست از طرف مأمورین وزارت داخله مسلماً عواقب بسیار وخیم در پی خواهد داشت (همان، شماره سند ۲۴۰۰۳۰۳۴۷/۳۴).

گزارش ممتحن السلطنه^۱ به شوکت‌الملک دوم در ۲۳ شعبان ۱۳۳۰ ق. نیز مؤید آن است که خزانه‌دار کل، روس و انگلیس را در عزل شوکت‌الملک دوم تحریک و اتهاماتی را وارد کرده و انگلیسی‌ها در این تصمیم اصرار نداشتند (استان قدس رضوی، سند شماره ۷/۱۶۴۷).

با این اتهامات و کشمکش‌های لفظی، نیرالدوله والی خراسان نیز به طرفداران عزل شوکت‌الملک دوم پیوست و آن نظر را تقویت کرد. او طی نامه‌ای آورد: «بواسطه قتل امین مالیه که در بیرجند رخ داده است برای اینکه این قبیل کارها تکرار نشود باید حکومت آنجا تغییر کرده و کس دیگری غیر از شوکت‌الملک دوم حاکم باشد ولی برای اینکه کسی از خارج بتواند در این قبیل مناطق خراسان حکومت نماید باید مخارج و قوای کافی داشته باشد و مطابق بودجه برآورده شده برای حکومت قاینات با خرج دفتری ماهی ۳۲۵ تومان معین شده به علاوه مبلغ ۱۲۰۰ تومان خرج راه و مصارف فوق العاده حکومت جدید در محل خواهد داشت و ۵۰ سوار هم بطور فوق العاده برای مدت سه ماه باید با مشارالیه همراه شود و ۲ هزار تومان حقوق آن‌ها خواهد شد که مجموعاً در سه برج (ماه) هزینه حکومت جدید ۴۱۸۵ تومان خواهد شد» (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، سند شماره ۲۴۰۰۳۰۳۴۷/۲۸) و در این باره با مسیو لولو مذاکره شد. لولو نیز مراتب را به خزانه‌داری کل اطلاع داد که اگر حقیقت داشته باشد حاکم آنجا معزول گردد باید رضایت خاطر اداره مالیه فراهم شود و این مبلغ را زودتر تصویب و حواله نمایند تا حاکم جدید زودتر فرستاده شود (همانجا).

وزارت داخله نیز در ۲۴ شعبان ۱۳۳۰ ق. جواب نامه والی خراسان را صادر کرد و اعلام نمود اکنون تغییر حکومت صلاح نیست، زیرا طبق تلگراف‌های حکومت قاینات، مرتکبین قتل امین مالیه غالباً دستگیر شده و باید هر چه زودتر آن‌ها را به مشهد ارسال کنند تا در آنجا استتساق و محاکمه کنند و مجازات قانونی آن‌ها معین شود (همان، سند شماره ۲۴۰۰۳۰۳۴۷/۲۹).

^۱ - محمد کاظم ممتحن السلطنه در تهران متولد شد و از سال ۱۲۹۰ ق. وارد وزارت خارجه گردید. در سال ۱۲۹۷ ق. معاونت اداره عثمانی را بر عهده داشت. بعد کارگزار محمره و سپس وزیر مختار اتریش و سفیر کبیر عثمانی شد. در سال ۱۳۱۱ ق. ملقب به ممتحن السلطنه شد و در سال ۱۳۲۱ ق. جنرال قونسول بغداد و در ۱۳۲۶ ق. جنرال قونسول تفلیس بود و مقارن با جنگ جهانی اول، کارگزار خارجه خراسان بود (سلیمانی، ۱۳۷۹: ۱۷۴).

دفاعیات میرزا احمد مدیر^۱ از شوکت‌الملک دوم

شوکت‌الملک دوم علاوه بر اینکه بطور مستقیم طی نامه‌ها و تلگراف‌ها از خود دفاع می‌کرد، میرزا احمد مدیر مدرس مدرسه شوکتیه را به عنوان وکیل به تهران فرستاد تا او با رایزنی و مذاکراتی مستقیم با افراد با نفوذ و حکومت بتواند چهره مثبتی از حاکم قاینات ارائه دهد. میرزا احمد طی ملاقات با وزرا و دفاع از شوکت‌الملک دوم حادثه قتل میرزا ابراهیم خان را به گونه‌ای دیگر و به نفع شوکت‌الملک دوم تغییر داد. میرزا احمد در عریضه‌ای به هیأت وزیران به تخریب شخصیت میرزا ابراهیم خان پرداخت و ادعایی را مطرح نمود که در هیچ یک از گزارش‌های صادره از بیرجند ثبت نشده و این گزارش‌های کذب حتی با دفاعیه شوکت‌الملک دوم نیز منافات دارد. میرزا احمد مدیر، میرزا ابراهیم خان را مفتش اداره تحدید تریاک خواند که با ۱۵ نفر ژاندارم مأمور بیرجند شد و بعد از ورود بی‌اندازه با مردم بنای بدرفتاری گذاشت و حتی معترض زنان شد که باعث اعتراض مردم و محاصره اداره مالیه و تیراندازی و قتل چند نفر شد. بعد ریاست مالیه قاینات نیز به شغل او اضافه و جرأت و جسارت در خونریزی به خرج داد و باعث ترفیع درجه‌اش شد و در غیاب حکومت، پلیس‌هایی که به ظن قوی اولیاء دم مقتولین سابق بوده‌اند با وی زد و خورد کرده‌اند و بالاخره رئیس مالیه به قتل رسید. میرزا احمد با این توجیهات کذب که در هیچ یک از بازجویی‌های شاهدین بیرجند نیز به آن اشاره نشده است توانست نظر وزراء و مسؤولان مرکز را جلب کند. میرزا احمد درباره مسیو لولو نیز نوشت: بنای هرزگی و هتاکی را نسبت به حکومت گذاشته و ضمن ارائه تلگراف وی به پیشکاران مالیه نوشته سواد آن را با عریضه تلگرافی حکومت قاینات به وزارت داخله داد. او نوشت: «خوب است وزراء عظام گذشته از خدمات شایانی که آباء و اجداد حاکم قاینات به این دولت کرده‌اند بخاطر موقعیت جغرافیای قاینات، وضع سرحدی، روابط با نقاط مجاور و زحماتی که شخص امیر در این چهار سال اخیر کشیده و مخارجی که بخاطر وطن‌پرستی و دولت‌خواهی تحمیل کرده بفرمایند به هر طور صلاح بدانید این توهین را رفع نمایند». میرزا احمد سپس به تحقیر مسیو لولو پیشکار مالیه خراسان پرداخت و او را مستخدم یک وزارت‌خانه از دولت آن هم مرتبه چندم دانست که حق اصرار در چنین تلگرافات مهمی را ندارد و در پایان یادآور شد مفسدگی که به این نوع خودسری‌ها مرتکب می‌شود محتاج به عرض و توضیح نیست و به سابقه او در آذربایجان اشاره کرد و آن را قابل تحسین ندانست و هتاکی نسبت به شوکت‌الملک دوم را نیز جالب توجه و مخصوص دانست که اگر مسامحه شود نتیجه خوش و عاقبت خوبی نخواهد داشت (همان، سند شماره ۷۰۹۱۱/۱۲).

^۱ - میرزا احمد بن میرزا محمد حسین کاشانی معروف به مدیر که بعد فامیل نراقی انتخاب کرد در ۲۴ شوال ۱۳۲۵ ق. به مدت دو سال برای عزیمت به بیرجند و تأسیس مدرسه شوکتیه قرارداد بست. مدتی وکالت شوکت‌الملک را در تهران داشت ولی بعد از سال ۱۳۳۳ ق. به حمایت از حشمت‌الملک به مخالفت با شوکت‌الملک پرداخت. بعد فامیل نراقی انتخاب کرد و در تهران روزنامه شهاب ثاقب را منتشر کرد و اتهاماتی بر شوکت‌الملک وارد کرد (راشد محصل، ۱۳۸۸: ۶۸ و ۷۳؛ سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۲: ۲۱۱ و ۲۴۰).

میرزا احمد در ۱۹ رمضان ۱۳۳۱ق. ضمن ارسال نامه هیأت وزیران برای شوکت‌الملک دوم به بخشی دیگر از اقدامات خود اشاره کرد و نوشت: درباره طرفیت مسیو مرنارد و خواستن عزل و تبعید شما، وزیران از مرنارد دلتنگ شدند. او به زحمات فراوان خود اشاره کرد که اغلب رجال برجسته را دیده و توضیحاتی از هرزگی‌های سابق میرزا ابراهیم و خونریزی‌هایش ارائه داده است. یکی از رجالی که میرزا احمد با او ملاقات کرد سردار اسعد بختیاری^۱ بود که بی‌اندازه از شوکت‌الملک دوم حمایت کرد تا جواب مایوس‌کننده‌ای به مسیو مرنارد داده شود. سردار اسعد سال‌ها ایلخان بختیاری و بارها به اروپا سفر کرده بود. او با سیاستمداران انگلیسی ارتباط داشت و از رجال مهم مشروطه خواه و مخالف مستخدمان بلژیکی بود. میرزا احمد مدیر به نقل از سردار اسعد برای شوکت‌الملک دوم نوشت: «در جواب مرنارد بگوئید یکی از اقوام خود را از بلژیک بیاورید که علاوه بر نفوذ محبوب قلب باشد و در قاینات سالی ۴۰ هزار تومان از جیب خودش صرف نگهداری آن سرحد کند تا دولت از شوکت‌الملک دوم صرف‌نظر نماید و پیشنهاد شما را انجام دهد». مسیو مرنارد بعد از مایوس شدن از پیشنهاد عزل شوکت‌الملک دوم به مسیو للو در مشهد تلگراف کرد که تغییر حکومت قاینات ممکن نیست و از این خیال بگذرید. میرزا احمد نیز نوشته به مرنارد جواب‌های سخت داده شد (همان، سند شماره ۷۰۱۵۱/۴). میرزا احمد در قسمت دیگری از نامه‌اش به شوکت‌الملک دوم به ملاقات سردار اسعد با سفیر انگلیس اشاره کرد که بی‌طرفی و بی‌خبری شوکت‌الملک دوم در قتل میرزا ابراهیم خان را تصدیق کرده‌اند (همانجا).

حمایت ممتحن السلطنه از شوکت‌الملک دوم

محمد کاظم ممتحن‌السلطنه یکی دیگر از حامیان شوکت‌الملک دوم در تهران بود. او که سابقه طولانی خدمت در وزارت خارجه داشت، از متحدان شوکت‌الملک دوم در تهران بود و او را دوست قدیمی بی‌شائبه و بی‌ریب و ریا خوانده و بسیار محرمانه به نفع او فعالیت می‌کرد (سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۲: ۲۰۹). ممتحن‌السلطنه در نامه ۲۳ شعبان ۱۳۳۰ق. به شوکت‌الملک دوم، به فعالیت‌های خود در رفع اتهام از او پرداخت و نوشت جناب مدیر را به حضور وزیر داخله معرفی کردم که خواسته‌های شما را انجام دهند. در این زمان تلگرافی از رئیس گمرک خراسان مسیو للو درباره قتل رئیس مالیه بیرجند رسید. در همان شمیران فرستادم جناب مدیر را پیدا کردند و منزل وزیر داخله بردند و تفصیل را فهماندم. گفتم البته شما

^۱ - حاج علی قلی خان سردار اسعد بختیاری متولد ۱۲۷۴ق. فرزند حسین علی خان ایلخان کل بختیاری بود که در سال ۱۲۹۲ق. به رتبه سرهنگی، در سال ۱۲۹۸ق. به رتبه سرتیپی، در سال ۱۳۱۱ق. به امیر تومانی و در سال ۱۳۱۲ق. حاکم بختیاری شد. در سال ۱۳۱۸ق. به انگلیس سفر کرد و بعد از دو سال از طریق روسیه به ایران بازگشت و سال ۱۳۲۲ق. لقب سردار اسعد و سال ۱۳۲۳ق. از طرف مظفرالدین شاه عنوان ایلخان بختیاری دریافت کرد. سال ۱۳۲۴ق. برای بار دوم به اروپا سفر و با سیاستمداران انگلیس ملاقات کرد. در انقلاب مشروطه ایران نقش مهمی ایفا کرد و اواخر سال ۱۳۲۹ق. نیز برای بار سوم به اروپا رفت و پس از بازگشت بالاخره در سن ۶۳ سالگی در ۷ محرم ۱۳۳۶ق. در تهران از دنیا رفت (علیزاده گل سفیدی، ۱۳۸۸: ۱۷ و ۱۹).

هم تلگراف دارید روز بروید شهر تلگراف خودتان را دریافت کرده برسانید و رفع اتهام کنید. وی در دفاع از شوکت‌الملک دوم گفته یکی از اتهامات این بود موقعی که شوکت‌الملک دوم در شهر بود و این اتفاق را مسجل کرد عمداً از شهر خارج شد و تحریک کرده بود. ممتحن‌السلطنه در دفاع از این اتهام گفته بود حاکم قاین هیچ وقت در شهر نبود و نیستند. در اکبریه و شوکت‌آباد منزل دارند و رفع خیلی اتهامات دیگر کرد. ممتحن‌السلطنه در مورد دیگری نوشته روز یکشنبه به اتفاق وزیر داخله در یک کالسکه به شهر آمد که تلگراف سخت شما رسید آن را به وزیر داخله دادم و باز مساعدت کردند. به هر صورت خاطر وزیر داخله را مطمئن باشید مساعدت کامل پشت حضرت عالی دارند (آستان قدس رضوی، سند شماره ۷۱۶۴۷/۵). ممتحن‌السلطنه همچنین در ۱۴ رمضان ۱۳۳۰ ق. نوشت بعد از رسیدن خبر قتل رئیس مالیه بیرجند و تحریکات رئیس مالیه تهران که آن را عجیب و غریب خوانده، مکرر حضور وزیر داخله یا مدیر رفته رفته شبهه کرده و حتی او را وادار کرد برای اطمینان دادن به شوکت‌الملک دوم و این که بداند تزلزل در ارکان حکومتش ایجاد نخواهد شد، به خط خود تلگرافی ملاطفت‌آمیز به شوکت‌الملک نوشت و ادامه داده که بنده و مدیر مراقبت تامه داریم بزودی امورات جنابعالی را انجام خواهند فرمود و جواب سختی به خزانه‌داری کل دادند. او درباره بخشنامه مسیو للو که نوشته بود تمام اجزاء دوایر مالیه تعطیل شوند، نوشت وقتی که سواد تلگراف رسید با حضور مدیر به عرض وزیر داخله رسانیدم و جداً تعهد نمود که کلمه به کلمه آن که راجع به مخالفین حضرت عالی است، مواخذه فرمایند (همان، سند شماره ۷۱۶۴۷/۲). رابطه ممتحن‌السلطنه با شوکت‌الملک دوم پس از آن نیز ادامه یافت و در مقابل تحرکات حشمت‌الملک نیز از وی دفاع می‌کرد و در زمان جنگ جهانی اول که شوکت‌الملک دوم به تهران فراخوانده شد وی کارگزار خراسان بود و مکاتبات زیادی با شوکت‌الملک دوم داشت.

مأموریت مسیو دوورت^۱ در بیرجند

کوتاه آمدن مسیو مرنارد و مسیو للو درباره شوکت‌الملک دوم نه تنها باعث پایان مشکلات اداره مالیه قاینات نشد بلکه باعث افزایش مشکلات در دوره جانشینان میرزا ابراهیم خان گردید. در زمان ریاست عبدالکریم بر اداره مالیه قاینات، ابتدا واقعه القور و سپس تیراندازی ژاندارم‌ها و محافظان کنسولگری انگلیس به مأموران مالیه و استعفای عبدالکریم پیش آمد و انگلیسی‌ها نقش مؤثری در آن ایفا کردند.

عبدالکریم در ۱۸ قوس (آذر) ۱۲۹۱ ش. طی گزارش شماره ۶۰۱ نوشت: «چون سایر رؤسای ادارات غیر از اداره مالیه در مقابل حکومت صاحب رأی نمی‌باشند، ترتیب این کار قبلاً تهیه شده و دولت نمی‌خواهد مالیات

^۱ - مسیو دوورت بعد از بیرجند روانه سیستان شد و به عنوان رئیس مالیه و گمرک سیستان خدمت کرد. طبق گزارش رئیس قشون و سرحداری سیستان، با کمک مترجم خود میرزا صادق خان، کارش را شروع کرد. او مسیو دوورت را آدمی بی‌غرض و کارکن معرفی کرد و نتیجه منفی او را عدم آشنایی به زبان فارسی بیان کرد که توسط مترجمش میرزا صادق انجام می‌گرفت.

خود را از قاینات وصول کند. این مجازات برای آن است که سواران غیر منظم که بی‌نهایت می‌باشند خود سردسته و رئیس آن‌ها که تنبیه شود و از اداره مالیه خارج گردد دیگر قدرتی برای اداره مالیه نخواهد ماند و در این صورت توقف این جانب و سایر مامورین مالیه در قاینات بواسطه عدم قوه، مشکل و غیرممکن خواهد گردید (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، سند شماره ۱۳۷-۱۱۳۶-۰۰۷۹-۰۲۷۶) عبدالکریم در گزارش ۲۳ قوس (آذر) ۱۲۹۱ش. نیز در ادامه گزارش ۶۰۱ به پیشکار مالیه و ریاست کل گمرکات خراسان یادآور شد حکومت قاینات بعد از اینکه دید اداره مالیه شروع به جمع‌آوری مالیات نمود ابتدا به دسائس مجاز خواست جلوگیری نماید چون دید واقعه القور به نتیجه نرسید این حادثه را برپا کرد (همان، سند شماره ۱۳۵ و ۱۱۳۶-۰۰۷۹-۰۲۷۶) هم چنان که این گزارش پیش‌بینی می‌کرد کشمکش شوکت‌الملک دوم با رؤسای مالیه تداوم یافت و باعث شد مدیران بلژیکی در تهران و مشهد یکی دیگر از مستخدمان بلژیکی را برای بازرسی و بررسی وضعیت قاینات روانه کنند. بنابراین مسیو دوورت به عنوان مفتش و رئیس مالیه قاینات روانه بیرجند شد. گزارش‌های دوورت در اوایل حمل (فروردین) ۱۲۹۲ش. درباره علل اختلاف مأموران حکومت با مأموران مالیه قابل توجه است. گزارش شماره ۶ دوورت برای مسیو للو رئیس مالیه خراسان ارسال شد. دوورت آن را در ۱۱ مارس ۱۹۱۳م. با عنوان اختلافات سواران مالیه بیرجند و یکی از مستخدمین حکومتی و به دور از جانبداری و غرض ورزی نوشت. این گزارش‌ها گوشه‌هایی دیگر از خصومت شوکت‌الملک دوم با اداره مالیه را نشان می‌دهند. دوورت گزارش داد شوکت‌الملک دوم در مقابل تنبیه نوکر خود دو نفر سوار مالیه را به بهانه بدرفتاری تنبیه و تازیانه زد. او رفتار حکمران بیرجند نسبت به مستخدمین مالیه را مستبدانه و خارج از عدالت بیان کرد (همان، سند شماره ۰۰۵۳-۰۰۱۰-۰۰۳۴). مسیو للو در اثبات ادعاهای خود علیه شوکت‌الملک دوم، این گزارش مسیو دوورت را برای خزانه‌داری فرستاد و تأکید کرد بطوری که از گزارش مسیو دوورت که در این موضوع تحقیقات کرده ملاحظه می‌فرمائید رفتار حکمران بیرجند نسبت به مأموران مالیه به کلی مستبدانه و خارج از عدالت و موجب سلب اقتدار مأموران مالیه و اسباب عدم سرعت اصلاحات مالیه می‌شود (همان، سند شماره ۰۰۱۰-۰۰۵۴-۰۰۴۳). مسیو مرنارد برای اثبات نظرات خود سواد (رونوشت) گزارش مسیو دوورت و مسیو للو را در خصوص رفتار حکومت قاینات نسبت به سواران مالیه برای وزارت مالیه ارسال کرد و از او خواست «اقدامی که در این باب لازم است اتخاذ فرماید» (همان، سند شماره ۰۰۵۵-۰۰۱۰-۰۰۳۴).

مسیو دوورت در گزارش دیگری از بیرجند به تحلیل این مسأله و ریشه‌یابی رابطه حکومت با مأموران مالیه پرداخت. در این گزارش آمده است این حاکم با مأمورین بیرجند در جدال خواهد بود، مادامی که مالیه قاینات سپرده یک ایرانی باشد. خوب است اداره مرکزی هرچه زودتر امور مالیه آنجا را به یک نفر بلژیکی واگذار کند که بتواند منافع دولت را حفظ نماید. او نوشته تصور می‌کنم این آخردلوا برای ساکت و خاموش کردن اوضاع مالیه بیرجند باشد و تأکید کرده یقین دارم مقصود نایب کنسول انگلیس و شوکت‌الملک دوم هم همین بوده

است، زیرا نایب کنسول در همین زمینه گزارشی به ماژور پریدوکس^۱ کنسول انگلیس در قاینات و سیستان داده و پیشنهاد کرده قاینات را اداره مخصوص بکنند و یا ضمیمه سیستان نمایند، اما در خصوص افرادی که در بیرجند مخفیانه و در پرده کار می‌کنند ممکن است در انظار خیلی اهمیت پیدا کند و حکومت هم آن را حامی بزرگ خود دانسته و استفاده نماید. این افراد در عموم کارها و تحریکات حکومت بر ضد امور مالیه دخالت دارد و هیچ شک و شبهه نیست و یقین دارم مادامی که اداره مالیه بیرجند توسط یک ایرانی اداره شود این افراد برای حکومت در هر کاری و هر نقطه مغتنم بوده و باز هر نوع اقدامات خواهد نمود و در هر مواقعی هم به او کمک خواهد کرد (همان، سند شماره ۰۰۵۷-۰۰۱۰-۰۰۳۴).

هدف اصلی شوکت‌الملک دوم این بود که امور مالیاتی هم چنان در اختیار مستوفی‌ها باشد و عوامل وابسته به او جمع‌آوری مالیات را برعهده داشته باشند و مأموران وزارت مالیه در قاینات نفوذ پیدا نکنند. از گزارش دوورت چنین برمی‌آید که هدف دوم شوکت‌الملک دوم این بود که به جای عوامل ایرانی، نیروی بلژیکی مسئول امور مالی قاینات شود تا باز هم راحت‌تر مسائل جزئی را در دست عوامل محلی خود داشته باشد. این طرز فکر در دیگر زمینه‌ها نیز صادق بود. شوکت‌الملک دوم مخالف با ورود هر نوع کارگزار رسمی حکومت مرکزی بود. انگلیسی‌ها در این رقابت‌های حکومت محلی و حکومت مرکزی بطور سنتی مخالف کاهش قدرت محلی تابع خود و در این جنگ قدرت هوادار حکومت محلی بودند در حالی که روس‌ها هوادار بلژیکی‌ها و مأموران وابسته به آن نظیر مأموران مالیه بودند.

احضار شوکت‌الملک دوم به تهران

حکومت مرکزی در سال ۱۳۳۰ق/۱۹۱۱م. علی اکبرخان حشمت‌الملک دوم، حکمران سیستان و شوکت‌الملک دوم حکمران قاینات را به تهران احضار کرد تا مسائل و اختلافات خانوادگی خاندان علم را حل و فصل نماید. احضار آنان به تهران در تلگراف ۱۹ رجب ۱۳۳۱ق. بطور صریح اعلام شد. سردار اسعد که در مناقشه شوکت‌الملک دوم با مستخدمین بلژیکی طرفدار حاکم قاینات بود، حمایت خود را هم چنان حفظ کرده بود. میرزا احمد در تلگراف ۲۱ رجب ۱۳۳۱ق. به شوکت‌الملک دوم نوشت سردار اسعد می‌فرمایند راهی برای اصلاح کارها بهتر از مسافرت سرکاران به تهران نیست «مشروط آن که به اختصار و اقتصاد و سادگی حرکت فرمائید» (سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۲: ۱۱۸).

^۱ -Francis Beville Prideaux

فرانسیس بیول پریدوکس متولد ۲۶ نوامبر ۱۸۷۱م. فرزند سرهنگ ویلیام فرانسیس پریدوکس، ابتدا دستیار اول نماینده سیاسی مقیم در بوشهر در سال ۱۸۹۶م. بود و از ۲۶ نوامبر ۱۹۱۲م. کنسول سیستان و از ۵ اوت ۱۹۲۵م. سرکنسول مشهد و از ۱۹ مارس ۱۹۲۴م. تا ۳۱ دسامبر ۱۹۲۶م. سرکنسول بوشهر شد و در ۶ سپتامبر ۱۹۳۸م. درگذشت (رایینو، ۱۳۶۳: ۴۴).

حکومت مرکزی برای احضار حکام، شواهدی از فساد مالی و یا دست‌اندازی آنها در اراضی خالصه دولتی و اوقاف در دست داشت. یکی اتهامات امیر معصوم خان حسام الدوله سوم فرزند حشمت الملک دوم و نایب الحکومه سیستان این بود که در ۷ ربیع الاول ۱۳۲۸ ق. / ۱۹۱۰ م. قصد داشت املاکی را در قاینات و در مجاورت مرز افغانستان به اتباع افغانستان بفروشد (شاهدی، ۱۳۷۷: ۹۶). برای شوکت‌الملک دوم نیز نامه نظام‌العلماء رئیس اوقاف ایالت قاینات در ۱۷ جمادی الاول ۱۳۲۹ ق. / ۱۹۱۱ م. که در آن به دست‌اندازی به املاک وقفی و تصرف عدوانی این اراضی (همان: ۹۷) اشاره شده بود وجود داشت. شوکت‌الملک دوم که از طریق میرزا احمد در تهران موضوع را بررسی می‌کرد وقتی این مسافرت را جدی و لازم دید دست به دامن کنسولگری انگلیس شد. میرزا احمد در تلگرافی به شوکت‌الملک دوم حرکت آنان را لازم و سرپیچی از آن را مخاطره‌های بزرگ بیان و پیشنهاد کرد «بیشتر از این اسباب گرفتاری برای خود فراهم نیاورید» (سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۲: ۱۲۱). علت اصلی احضار حکام قاینات و سیستان نامنی‌های قاینات و غارت کاروان‌های تجاری توسط بلوچ‌ها بود که ریشه در اختلافات خانوادگی خاندان علم نیز داشت. محمد علی منصف (۱۳۵۴: ۵۲ و ۵۳) در این باره نوشته است: «چه قبل از حکومت شوکت‌الملک دوم و چه اوایل حکومت او، منطقه قاینات و حتی قسمتی از نقاط جنوب خراسان به علت شرارت بلوچ‌های سرحدی فوق‌العاده ناامن بود و بلوچ‌ها دست به قتل و غارت آبادی‌ها و کاروان‌های تجاری می‌زدند. در ضمن همین تجاوزات بود که مقدار زیادی از کالاهای تجاری تجار هندی نیز به یغما رفت و این حوادث موجب نارضایتی و اعتراض دولت انگلیس گردید. سفارت انگلیس برای حفظ امنیت اتباع خود و امتعه آنها به دولت ایران فشار آورد که امنیت منطقه را حفظ نماید». در تأیید این نوشته منصف اسناد رسمی نشان می‌دهد وقتی امیر معصوم خزیمه، حسام الدوله سوم، در ۵ شوال ۱۳۳۱ ق. از پریدوکس کنسول انگلیس در قاینات و سیستان علل احضار خود به تهران را پرسید، پریدوکس دو روز بعد جواب داد که جنابعالی حسب‌الاشاره دولت انگلیس احضار شده‌اید تا از بابت ضررهایی که از دست سارقین بلوچ و افغانی و سیستانی، در مدت حکومت شما بر سیستان که از طرف پدرتان امیر حسام الدوله دوم نایب‌الحکومه بوده‌اید، به اتباع انگلیس وارد شده را جواب دهید. پریدوکس میزان خسارت را بیست و شش هزار و پانصد تومان اعلام و ادامه داده بطور کلی نارضایتی دولت از بابت غفلت و بی‌اعتنایی که نسبت به کارهای دولت انگلیس نموده‌اید از دولت ایران خواهش کرده جناب عالی را از مراجعه به قاینات و سیستان منع کند (سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۲: ۱۳۲). شوکت‌الملک دوم نیز با وجودی که رابطه خوبی با انگلیسی‌ها داشت ولی سفر خود به تهران را اجتناب‌ناپذیر دید اما نگرانی‌اش از سوی مستخدمین بلژیکی بیشتر بود و همین مسأله باعث افتادن بیشتر وی به دامن انگلیسی‌ها شد. شوکت‌الملک دوم قبل از مسافرت طی نامه‌ای به پریدوکس کنسول انگلیس در قاینات و سیستان از وی در چهار زمینه^۱ تضمین خواست.

^۱ - توقف وی در تهران بیش از یک ماه طول نکشد، اگر در مدت توقف در تهران انقلابی رخ داد که برایش خطر جانی یا مالی داشت سفارت

مورد سوم از این تضمین‌ها بطور مستقیم به بلژیکی‌ها مربوط می‌شد و ادامه کشمکش شوکت‌الملک دوم با بلژیکی‌ها را نشان می‌دهد. شوکت‌الملک دوم نوشته مسیو مرنارد خزانه دار به واسطه تهمتی که پارسال مسیو لودو دربارہ قتل میرزا ابراهیم خان به دست نوکران وی مطرح کرده به طور رسمی حق سؤال و جواب از وی را نداشته باشد و اگر مسیو مرنارد دوستانه از وی در این خصوص یا مطالب دیگر توضیحاتی بخواهد البته با کمال میل دوستانه جواب خواهد داد (همان: ۱۳۰).

نتیجہ‌ی فراخوان حکام قاینات و سیستان به تهران در سال ۱۳۳۰ق/۱۹۱۱م. شاید برای امیر علی اکبرخان حشمت‌الملک دوم مشخص‌تر بود و منجر به خلع او از حکمرانی سیستان شد، اما الحاق سیستان به قلمرو شوکت‌الملک دوم نشان از تغییراتی در سیاست و نفوذ انگلیسی‌ها از یک سو، و کاهش قدرت مستخدمین بلژیکی در مخالفت شوکت‌الملک دوم از سوی دیگر دارد. با این تغییرات و طبق تصمیم هیأت وزیران و اداره مالیه در ۵ خرداد ۱۲۹۳ش. حکمرانی دو ناحیه قاینات و سیستان به شوکت‌الملک دوم سپرده شد (همان: ۱۴۹). منصف علت این ارتقاء را در ارتباط مستقیم با شرارت بلوچ‌های سرحدی در جنوب خراسان و غارت کاروان‌های تجاری ہندی‌ها و اعتراض انگلیسی‌ها می‌داند که حکومت انگلیس به دولت ایران فشار می‌آورد و دولت مرکزی که به لیاقت و کاردانی شوکت‌الملک دوم آگاهی و اطمینان یافته بود موقع مراجعت او را به حکومت قائنات و سیستان مأمور کرد (منصف، ۱۳۵۴: ۴۷). رابطه متقابل شوکت‌الملک دوم و انگلیسی‌ها و نفوذ انگلیسی‌ها بر شوکت‌الملک دوم در این زمان آن قدر افزایش یافت که حتی برای حکمیت اختلاف بین خود و نواب الحاجیه دختر عمه‌اش به جای مراجع قضایی، سفارت انگلیس در تهران و چرچیل^۱ را حکم قرار داد (سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۲: ۱۳۹).

درباره بلژیکی‌ها نیز باید خاطر نشان ساخت آنها دیگر قدرت دو سال اول خزانه‌داری مرنارد را نداشتند. مرنارد^۲ به تدریج احساس ناامیدی کرد و به نظر می‌رسد که از مقابله با قدرت‌های بزرگ که درصدد خنثی کردن اصلاحات او بودند، خسته شده بود. تهدیدهای عجیبی علیه عده‌ای از بلژیکی‌ها اتفاق افتاد که نشان می‌داد در بین مردم نیز دشمنان سرسختی دارند. سوء قصدهایی در کردستان و بوشهر به جان مأموران بلژیکی شد و از قرارداد مرنارد نیز بیش از یک سال نمانده بود (دستره، ۱۳۶۳: ۲۲۷-۲۲۹) و مشخص نبود تمدید می‌شود یا نه. به همین جهت تلاش جدی در راستای مقابله با شوکت‌الملک دوم و حکومت محلی قاینات که حامیانی نظیر

انگلیس از وی حمایت کند، مسیو مرنارد خزانه دار از وی بطور رسمی سؤال و جواب نکند و یمین نظام به خاطر حرفی که عیالش نواب الحاجیه با وی دارد حق نداشته باشد او را در محاکمه حاضر نماید (سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۲: ۱۳۰).

^۱. Churchill

^۲ - مرنارد در اول سپتامبر ۱۹۱۴م. از خزانه داری ایران استعفا داد. وی روز بیستم اکتبر ۱۹۱۶م. مطابق ۲۱ ذی الحجه ۱۳۳۴ق. در تهران بدرود حیات گفت (سپهر، ۱۳۳۶: ۱۵۴).

سردار اسعد بختیاری و سفارت انگلیس داشت، نکرد. پشتیبانی روس‌ها از بلژیکی‌ها در این مسأله و به ویژه در قاینات نیز مثل دو سال قبل گذشته نبود. مسیو چرکاسف کنسول روس در بیرجند که مخالف اصلی شوکت‌الملک دوم بود و از نخعی‌ها حمایت می‌کرد (نصف زاده، ۱۳۹۱: ۱۹۳-۱۹۴) و نقش مهمی در تحولات پس از قتل میرزا ابراهیم خان و تشدید روابط بلژیکی‌ها با شوکت‌الملک دوم داشت، مأموریت‌اش در قاینات به پایان رسید و به جای او پولکونیک ویکارشیسکی منصوب شد.

نتیجه

مستخدمان بلژیکی در سال‌های بعد از مشروطه تلاش کردند تشکیلات منظم مالی در ایران ایجاد کنند و بطور سنتی رابطه خوبی با روس‌ها داشتند و همین امر برای آن‌ها در مناطقی که حکومت‌های محلی مخالف ورود عوامل حکومت مرکزی بود و حمایت‌هایی نیز از سوی انگلیسی‌ها وجود داشت، مشکلاتی بوجود آورد. قاینات منطقه‌ای بود که تقابل عوامل حکومت محلی و مرکزی در آن به طور آشکاری به چشم می‌خورد و کشته شدن میرزا ابراهیم خان رئیس مالیه قاینات در سال ۱۳۳۰ق. باعث رویارویی مستخدمان بلژیکی با شوکت‌الملک دوم شد و نایب کنسول‌های روس و انگلیس به تلاش‌های زیادی برای حفظ موقعیت و هواداران خود پرداختند. مسیو لئو رئیس مالیات خراسان و مسیو مرنارد خزانه‌دار کل ایران پیشنهاد عزل شوکت‌الملک دوم را نیز مطرح کردند ولی هزینه مالی انتصاب حاکمی جدید باعث عملی نشدن این طرح شد. گزارش مسیو دوورت از بیرجند نیز نشان داد هدف شوکت‌الملک دوم و انگلیسی‌ها از مخالفت با مأموران مالیه، سپردن آن به یک بلژیکی است تا مستوفیان قدیمی تحت نفوذ حکومت محلی، همچنان به کار خود ادامه دهند. کارگزاران و نمایندگان شوکت‌الملک دوم در تهران نظیر میرزا احمد مدیر و ممتحن‌السلطنه توانستند در بین وزراء نیز حامیانی پیدا کنند و سردار اسعد بختیاری یکی از مهمترین هواداران شوکت‌الملک دوم و از مخالفان بلژیکی‌ها بود که در همین زمینه ارتباط عمیقی با سفارت انگلیس برقرار کرد و بالاخره همه این حامیان توانستند شوکت‌الملک دوم را از خطری که بخاطر رویارویی با مستخدمین بلژیکی در آستانه عزل قرار گرفته بود، نجات دهند. شوکت‌الملک دوم و حشمت‌الملک دوم به علت نارضایتی انگلیسی‌ها در تأمین امنیت قاینات و سیستان در سال ۱۳۳۲ق. به تهران فراخوانده شدند و شوکت‌الملک دوم مسیو مرنارد را خطری برای خود می‌دانست، ولی دیگر نه بلژیکی‌ها قدرت و نفوذ سال‌های اولیه را داشتند و نه روس‌هایی نظیر چرکاسف بودند که با شوکت‌الملک دوم مقابله کند، به همین جهت پس از سفر شوکت‌الملک دوم به تهران، وی نه تنها حاکم قاینات باقی ماند بلکه حکومت سیستان نیز به وی سپرده شد و این کشمکش بیش از اینکه به افزایش نفوذ و قدرت حکومت مرکزی در منطقه کمک کند به وابستگی بیشتر شوکت‌الملک دوم به انگلیسی‌ها انجامید و این روند، تا شروع جنگ جهانی اول و ورود آلمان‌ها به قاینات ادامه یافت.

منابع و مأخذ:

۱. چرچیل، جورج پ. (۱۳۶۹). فرهنگ رجال قاجار. ترجمه غلامحسین میرزا صالح. تهران: زرین.
۲. دستره، آنت (۱۳۶۳). مستخدمین بلژیکی در خدمت دولت ایران. ترجمه منصوره اتحادیه. تهران: نشر تاریخ.
۳. رابینو، لویی (۱۳۶۳). دیپلمات‌ها و نمایندگان کنسول‌های ایران و انگلیس. تهران: نشر تاریخ ایران.
۴. راشد محصل، محمد رضا (۱۳۸۸). از شوکتی تا دولتی. جستارهای فرهنگی درباره شرق ایران. تهران: هیرمند.
۵. سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی اداره اسناد (۱۳۸۲). اسناد حضور دولت‌های بیگانه در شرق ایران. به کوشش الهه محبوب فریمانی. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، اداره اسناد.
۶. سپهر، احمد علی (۱۳۳۶). ایران در جنگ بزرگ ۱۹۱۸-۱۹۱۴. تهران: بانک ملی ایران.
۷. سلیمانی، کریم (۱۳۷۹). القاب رجال دوره قاجار. تهران: نشر نی.
۸. شاهی، مظفر (۱۳۷۷). زندگانی سیاسی خاندان علم. تهران: موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
۹. علیزاده گل سفیدی، مصطفی (۱۳۸۸). سردار اسعد بختیاری. اصفهان: سروچمن.
۱۰. مدرس رضوی، محمد تقی و دیگران (۱۳۸۶). مشهد در آغاز قرن چهاردهم خورشیدی مشهور به گزارش مکتب شاهپوری. تصحیح و توضیح مهدی سیدی. مشهد: آهنگ قلم.
۱۱. منصف، محمد علی (۱۳۵۴). امیر شوکت الملک علم (امیر قاین). تهران: امیر کبیر.
۱۲. نجف زاده، علی (۱۳۸۹). اسناد ایلات و طوایف قاینات و سیستان. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها، و مرکز اسناد آستان قدس رضوی (زیر چاپ).
۱۳. نجف زاده، علی (۱۳۸۵). «قتل میرزا ابراهیم خان رئیس اداره مالیه بیرجند به روایت اسناد». فرهنگ خراسان جنوبی. شماره اول. سال اول.
۱۴. نجف زاده، علی (۱۳۹۱). «نخعی‌های قاینات و رابطه آن‌ها با خزیمه‌ها در دوره قاجار». در: جستارهایی درباره بیرجند. گردآوری علی محمد طرفداری و محمود رفیعی. تهران: هیرمند.
۱۵. خراسان. سال بیست و هفتم. شماره ۷۸۰۱.
۱۶. عصر جدید. سال اول. شماره ۳۲.
۱۷. نوبهار. سال اول. شماره ۳۷.

۱۳۹۱
ص ۲۰
ش ۴۷
۱۴۰۰

مقام منبع امانت کبریا در آن روز و در آن روز
ابن سنان در آن روز
که در آن روز
ص ۲۰
ش ۴۷
۱۴۰۰

نامه شوکت الملک به والی خراسان علیه مسیو لولو

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جواب دادم خردا پس خدا سلطان از این نکرات اشرار خواه کرد و لاجرم من
 اچنین تمام بنام کردار و در تمام اختیار را داده ای نمود و چه ان مسئول میباشم و بقدر
 ذره از حفظ حقوق آنحضرت نباید غفلت کنم طرف هر کس باشد خواه از بنده خویش
 بیاید خواه بر آنچه از این مجلس فهمیدم این بود که تا رسیدن اوله بنوا همه از کتب
 اختیار است، میرزا به منته که بهمان نقشه سابقه مجر قو و از کفایت و جفاست
 نظریه بنده بعد از مردن آنکه از آنجا سرچشمه و در عرض او بنده بنده، بلکه از آن
 بداشتم و متر در آنجا جفا است، بدلا کفایت و برانها را تمام افزوده بودم. بعد و همه
 حضرت معظم را از این مجلس میباشتم و تصور را که امروز برادر را در این
 در بنده فوایدش کردند که در ادب تکلف را تعویق بنده از این مجلس، بنوابان
 حاضرین کشیدم که در آنجا که در کار بگذرد بنده بهر چه از آن عنوان کرده ام
 بوشتر 2، ج 1، در بی بلائیت من را و در خواست من و در رعایت و تعمیم و غیره را
 عرض میکنم هم و زرا از من و در دستگیر داشته و هم زکات زید در نزد کشیدم که
 در بی و توضیحات از تهورات و بهر یکبار است بق میرزا ابراهیم خان دادم و جالید
 فخر نیز با پیش نمودم و طبع مردم آن سر صراحت نمودم و هم حضرت سردار
 به این از حمایت فرمودند، جواب پس بهر بار داده شد یعنی حضرت سردار نور
 فرمودند در جواب من را بگویند اولی از اقوام خود را از بنده با در بر گرفته
 بر نفوذ و محبوب القلوب در قیامات سال سه هجری هزار و نمان از جمیع خود
 نگاه دار آن سر هم بنده، دولت از شاکه الکریم بنظر کشید و بنده در این
 در هر روز هم به از بنده و در کفایت کرد که تغییر صورت قیامات ممکن نیست از این
 قیامات بگذرد و او یک و بیست و یک روز در این راه ام نفاذ داشته که هم
 خود تعقیب نمودم که بنده کفایت کرد که بنده در جوابها سخت داده شد در بی
 استعداوت قیامات بنده بنده است از بنده در این راه ام، لاجرم در مجلس

نامه میرزا احمد مدیر به شوکت الملک دوم درباره اقداماتش علیه مسیو مرناد و مسیو لولو

پرتال جامع علوم انسانی

